

ADALYA

(AYRIBASIM/OFFPRINT)

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YILLIĞI
THE ANNUAL OF THE SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA
Vehbi Koç Vakfı
Suna-İnan KIRAÇ Akdeniz Medeniyetleri
Araştırma Enstitüsü Yıllık Dergisi
Yönetim Yeri: Barbaros Mh. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 Antalya Tel: +90 242 243 42 74
Faks: +90 242 243 80 13 E-posta: akmed@akmed.org.tr
Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın **Sayı:** XVIII - 2015
Yayıncı Sertifika No: 25840

Sahibi: Vehbi Koç Vakfı Adına Erdal YILDIRIM
Sorumlu Müdür: Kayhan DÖRTLÜK
Yapım: Zero Prodüksiyon Ltd.
Abdullah Sokak No. 17 Taksim 34433 İstanbul
Tel: +90 212 244 75 21 www.zerobooksonline.com
Baskı: Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar-İstanbul
Tel: +90 (212) 325 71 25 Fax: +90 (212) 325 61 99
Sertifika No: 29487

ISSN 1301-2746

Bilim Danışma Kurulu / Editorial Advisory Board

Hâluk ABBASOĞLU	Gönül ÖNEY
Ara ALTUN	Mehmet ÖZDOĞAN
Oluş ARIK	Mehmet ÖZSAİT
Jürgen BORCHHARDT	Urs PESCHLOW
Thomas CORSTEN	Felix PIRSON
Jacques DES COURTILS	Scott REDFORD
Vedat ÇELGİN	Denis ROUSSET
Nevzat ÇEVİK	Martin Ferguson SMITH
İnci DELEMEN	Oğuz TEKİN
Refik DURU	Gülsün UMURTAK
Serra DURUGÖNÜL	Burhan VARKIVANÇ
Hansgerd HELLENKEMPER	Michael WÖRRLE
Frank KOLB	Martin ZIMMERMAN
Wolfram MARTINI	

Adalya, **A&HCI** (Arts & Humanities Citation Index) ve **CC/A&H** (Current Contents / Arts & Humanities) tarafından taranmaktadır.

Adalya is indexed in the **A&HCI** (Arts & Humanities Citation Index) and **CC/A&H** (Current Contents / Arts & Humanities).

Hakemli bir dergidir / A peer reviewed Publication

Editörler / Editors

Kayhan DÖRTLÜK
Tarkan KAHYA
Remziye BOYRAZ SEYHAN
Tuba ERTEKİN

İngilizce Editörleri / English Editors

İnci TÜRKOĞLU
Mark WILSON

Yazışma Adresi / Mailing Address

Barbaros Mah. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 ANTALYA-TURKEY
Tel: +90 242 243 42 74 • Fax: +90 242 243 80 13
akmed@akmed.org.tr
www.akmed.org.tr

İçindekiler

İrfan Deniz Yaman	
<i>Orta Paleolitik Dönem’de Karain Mağarası E ve B Gözleri Arasındaki Bağlantı</i>	1
Ralf Becks	
<i>Eine chalkolitbische Höblensiedlung in Pisidien: İncirdere Mağarası</i>	33
Tarkan Kahya – H. Ali Ekinci	
<i>Temples to the Mother Goddess Discovered on the Düver Peninsula</i>	45
F. Eray Dökü	
<i>Manca ve Hasanpaşa’daki Yeni Bulgular Işığında Kabalis Ölü Gömme Geleneklerinin</i> <i>Yeniden Değerlendirilmesi</i>	73
İnci Delemen – Emine Koçak – H. Ali Ekinci	
<i>Two Bronze Heads from Melli / Kocaaliler near Burdur</i>	101
Nihal Tüner Önen – Fatih Yılmaz	
<i>A New Athena Polias Votive Inscription from the Phaselis’ Acropolis</i>	121
Rinse Willet – Jeroen Poblome	
<i>The Scale of Sagalassos Red Slip Ware Production - Reconstructions of Local Need and</i> <i>Production Output of Roman Imperial Tableware</i>	133
Hüseyin Sami Öztürk	
<i>Kocain (Antalya) Eirenarkhes, Anteirenarkhes ile Diogmites Yazıtlarının</i> <i>Yeniden Değerlendirilmesi</i>	159
Burhan Varkıvanç	
<i>Periaktoi at the Theatre of Kaunos</i>	181
Gamze Kaymak	
<i>Side P Tapmağı’nda Yeni Araştırmalar, Yeni Bulgular ve Yeni Yorumlar</i>	203
Murat Durukan	
<i>Geç Antik Çağ’da Doğu Akdeniz’deki Ekonomik Gelişmenin Nedenleri:</i> <i>İpek Yolu ve Babarat Yolu’nun Rolü, LR1 Amphoraları ve Kilikia’daki Diğer Kanıtlar</i>	241
Julian Bennett	
<i>Christianity in Lycia: From its beginnings to the “Triumph of Orthodoxy”</i>	259
Ayşe Aydın	
<i>Aziz Konon Tasvirli Bir Menas Ampullası</i>	289

Ebru Fatma Fındık	
<i>Myra / Demre, Aziz Nikolaos Kilisesi Rum Mezarlığından Boucla ve Gouna Örnekleri</i>	303
Kemal Reha Kavas	
<i>Environmental Anesthesia and False Vernacular Architecture: The Case Study of the Western Taurus Mountains</i>	325

Aziz Konon Tasvirli Bir Menas Ampullası

Ayşe AYDIN*

Berlin Devlet Müzeleri, Bode Müzesi bünyesindeki Bizans Sanatı Müzesi'nde sergilenen bir Menas ampullası, bir yüzünde Isaurialı Aziz Konon'a yer verdiği için bu makaleye konu olmuştur (Res. 1-3). Bugüne kadar detaylı bilimsel değerlendirmesi yapılmayan ampulla, diğer yüzündeki Menas tasviri nedeniyle birkaç katalogta kısaca tanıtılmıştır¹.

1894-1895 yılları arasında Mısır'dan hediye olarak müzeye kazandırılan pişmiş topraktan eserin boyun ve kulpları kırıktır². Ampullanın iki yüzünde de alçak kabartma tekniğinde dua eden orans duruşunda birer figür yer alır. Yüzlerden birinde merkezde haleli, cepheden, ellerini iki yana açmış dua eden orans duruşundaki figürün iki yanında birer deve bulunmaktadır (Res. 1, 3). Figürün halesinin solunda Menas yazılıdır, sağındaki bölüm ise aşınıştır³. Bu yazımda dikkati çeken, azizin isminin her zamanki gibi soldan sağa doğru (Ο ΑΓΙΟΣ ΜΗΝΑΣ) sıralı olarak yazılmadığı, aksine Menas adının figürün solunda, aziz kelimesinin ise olasılıkla aşınan sağ bölümde yer almasıdır.

Aziz, kısa tunikli, küt ve kısa saçlıdır, yüzünün detayları belli değildir. Kolları uzun olan tuniğin üzerinde bir omuzundan düğümlenen ve uçları azizin ayakları seviyesine kadar uzanan bir pelerin (chlamys) taşımaktadır. Belindeki kemeri bir sıra küçük nokta ile belirtilmiştir. Tuniğin kemerin üzerindeki üst bölümü, dökümlü yapısıyla verilmiştir. Bacaklarını iki yana açmıştır, dizlerine kadar çizmeleri olan azizin ayak tabanları birbirine bakmaktadır. Çizmelerinin uçları sivridir.

Menas'ın iki yanında ise birer deve figürü yer alır. Vücutlarının yarısı adeta azizin pelerininin arkasına saklanmış olan develer; gövdelerinin üst bölümü, ön ayakları, boğumlu boyun

* Prof. Dr. Ayşe Aydın, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Muğla.
E-posta: ayseaydin70@gmail.com

Makaleye konu olan ampullayı çalışmaya izin veren ve her çeşit kolaylığı sağlayan Berlin Devlet Müzeleri, Bode Müzesi bünyesindeki Bizans Sanatı Müzesi Müdürü Dr. G. Mietke'ye, ampullanın çizimini yapan Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü'nden M. Bilgin (MA) ve P. Kızıltepe Bilgin'e, martyrionun çizimini yapan Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edeb. Fak., Ark. Bölümü asistanlarından G. Adıgüzel'e, makalenin kütüphane çalışmasının 2011 yılında, DAAD aracılığıyla Göttingen Georg-August Üniversitesi, Hıristiyan Arkeolojisi ve Bizans Sanat Tarihi Bölümü kütüphanesinde gerçekleşmesini sağlayan Prof. Dr. A. Arbeiter'e çok teşekkür ederim. Atina ve Berlin'deki kütüphane çalışması ise 2012 yılında Berlin, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün, 2013 yılında ise Yükseköğretim Kurulu'nun burslarıyla gerçekleştirilmiştir. Her iki kuruma ve Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Müdürü Prof. Dr. F. Pirson ile Humbolt Üniversitesi, Winckelmann Enstitüsü'nden Prof. Dr. S. Muth'a desteklerinden dolayı çok teşekkür ederim.

¹ Wulff 1909, 265, Nr. 1359, Taf. 68-69; Ägypten 1996, 166, Nr. 143; Witt 2000, 54-55. 162, K. Nr. 52.

² Env. No: 3394. Eserin Ölçüleri: Yükseklik: 9,7 cm. Çap: 9,1 cm. Kalınlık: 3,2 cm.

³ Yönler izleyiciye göre belirlenmiştir.

ve başlarıyla tasvir edilmiştir. Gövdeleri farklı yönde olan develer sadece başlarını merkezdeki azize doğru çevirmişlerdir.

Ampullanın diğer yüzünün merkezinde yine orans duruşundaki figür uzun tunikli, bir omuzundan tutturulmuş kısa pelerinlidir (Res. 2-3). Hem tuniğin belden aşağı bölümü hem de pelerininin sol bölümündeki giysi katları derin çizgilerle verilmiştir. Yüz ve başının detayları tam anlaşılamayan, halesinin yan bölümleri görülebilen figürün solunda Aziz Abbakon yazılıdır (OA-ΓΙΟΣ-ABB-AKΩ-N [O AΓΙΟΣ ABBAKΩN])⁴. Azizin sağında ise sivri dipli, gövdesi yivli, iki kulplu bir amfora yer alır.

Aziz Menas ile birlikte ampullanın diğer yüzünde yer alan azizin isminin, yer darlığı nedeniyle eksik yazıldığı kabul edilerek kim olduğuna dair iki görüş sunulur. C. M. Kaufmann'ın azizin Abachum olduğuna dair görüşü, azizin hayatının anlatıldığı metinlerde amforayla ilgili bir açıklama söz konusu olmadığı için kabul görmemiştir⁵. Araştırmacılar daha çok azizin ismini O AΓΙΟΣ ABBAKΩN[ΩN] olarak tamamlayarak Aziz Konon olduğu görüşünde birleşirler⁶. C. Metzger'e göre Aziz Konon, Mısır'da diğer azizler gibi Abba (Baba) unvanını almıştır⁷. Münih'teki figürlü dört küçük yuvarlak formlu madalyon, Metzger'in görüşünü destekler niteliktedir⁸. Anadolu kökenli 6.-7. yy.'lara ait pişmiş topraktan aynı modeli tekrarlayan madalyonlar, öncelikle yatay iki bölüme ayrılmış, üst bölümde cepheden üç kişi, alt bölümde ise iki sıra Eski Yunanca yazıt yer almıştır. Bu üç figürden ortadaki tahtta oturan figürün İsa, soldaki asker kıyafetli figürün bir asker aziz, sağdaki kısa saçlı ve sakalsız, kısa tunikli ve pelerinli orans duruşundaki figürün Aziz Konon, azizin bir tarafındaki üç ayaklı nesnenin ise Konon'un simgesi amfora olduğu kabul edilir. Madalyonların alt bölümündeki yazıtta ise "Aziz Abbakonon'un hatırası" yazılıdır. Üç kutsal kişinin tasvirine karşın madalyonlar üzerindeki yazıtta Abba Konon ismine yer verilmesi, azizin kültüyle ilişkilendirilir⁹.

Değerlendirme

Hıristiyanların en önemli şehit azizlerinden biri olan Menas, kimi kaynaklarda bir deve terbiyecisi olarak anlatılır. Ancak daha çok kabul edilen azizin, asker olarak hizmet ettiği Phrygia'da 295 yılında Hıristiyan olduğu için öldürüldüğüdür. Menas'ın Phrygia'ya gömüldüğü görüşünün yanı sıra Phrygialı askerlerin azizin rölikini¹⁰ kendi ülkesi Mısır'da İskenderiye'nin 50 km. batısındaki antik Mareotis'e getirdikleri kabul edilir. Burada Bedevilerle yaptıkları savaşı kazanan askerler, bunun aziz sayesinde olduğunu düşünerek röliki tekrar Phrygia'ya geri götürmek istemişler, ancak röliki taşıyan develer ısrarla yerlerinden kalkmamışlardır¹¹. Bunun sonucunda

⁴ Aramice Baba anlamındaki Abba kelimesi Eski Ahit'te Efendi, Lider, Yönetici anlamında kullanılır (2. Krallar Bap. 2.12; 6:21). Yeni Ahit'te ise Tanrı'nın kendisini, oğlu İsa'yı tanımlar (Romalılar Bap. 8:15; Galatlılar Bap. 4:6; Markos Bap. 14:36). Tanrı'nın isimlerinden biri olarak onun baba kimliğine vurgu yapan Abba, Suriye, Mısır ve Etiyopya'da din adamlarına, genellikle piskoposlara verilen isimdir (Metzger 1981, 12).

⁵ Kaufmann 1901¹, 139; Kaster 1994², 547; Witt 2000, 54. 3. yy. ikinci yarısında yaşayan Aziz Abachum İranlı bir soylu olup, ailesiyle martir mezarlarını ziyaret amacıyla geldikleri Roma'da öldürülerek buraya gömülmüştür.

⁶ Wulff 1909, 265; Metzger 1981, 12; Witt 2000, 55.

⁷ Metzger 1981, 12. Örneğin Aziz Cyrus için Abbacyrus ismi kullanılırken, British Museum'daki bir lamba üzerinde de Abba Mena yazılıdır. Bk.: Bailey 1988, 108.230 vd., Pl. 52, Q2221.

⁸ Stiegemann 2001, 200-201, K. Nr. I.78.

⁹ Stiegemann 2001, 200-201.

¹⁰ Aydın 2011, 21 vd. Aziz ve martirlerin fiziksel kalıntısı asıl rölik, yaşadığı süre içinde kendisine, öldükten sonrada fiziksel kalıntısına temas eden her nesne ise (giysi parçası, kullandığı eşyalar vb.) ikinci derece rölik (kontakt/temas röliki) olarak adlandırılmıştır.

¹¹ Delehay 1910, 118 vdd.; Kaster 1976, 3 vd.; Duffy - Bourbouhakis 2003, 65 vdd.

aziz, develerin durduğu yere gömülmüş ve burada 4. yy. son çeyreği ile 6. yy. başları arasında bir hac merkezi oluşturulmuştur¹².

Hayat hikâyesinden yola çıkarak Bizans tasvir sanatında Aziz Menas merkezde orans durumunda, iki yanında ise ayaklarına doğru eğilmiş develerle tasvir edilmiştir. 11. yy.'da Aziz Menas (Abu Mena) hac merkezini ziyaret eden bir Arap yazar, Büyük Kilise'nin içinde, ellerinden biri kapalı diğeri açık Aziz Menas'ın iki yanında onun ayaklarına doğru eğilmiş deve figürlerinden oluşan mermerden bir heykel grubundan söz eder¹³. Hac merkezinde kazı yapanlar ve diğer araştırmacılar, bilgisi verilen eserin bir heykel grubu olmasından daha çok 5. yy.'a ait evrede kilisenin apsisinde yer alan bir mozaik, duvar resmi ya da kabartma olabileceği görüşünde birleşirler¹⁴.

Aziz Menas'ın orans durumunda iki yanında develerin yer aldığı tasviri en çok ampullalar üzerinde yer alır. Hacı ampullaları¹⁵ içinde de en tanınmış Menas ampullalarıdır. Yuvarlak formlu, yassı, kısa boyunlu ve çift kulplu, iki yüzünde de azizin tasvirine ya da bir yüzünde aziz, diğer yüzünde genellikle haç tasvirine yer veren çok sayıda Menas ampullası, Mareotis'deki hac merkezinde fabrikasyon tarzında kalıpla üretilmiştir. İçlerinde şifalı su, azizin mezarı üzerindeki hiç sönmeyen kandilin yağı ya da toprak bulunan bu ampullalar, hac merkezini ziyaret edenler tarafından beraberlerinde Avrupa Ülkeleri başta olmak üzere birçok yere götürülmüştür¹⁶.

Hac merkezinde üretilen ampullalardan biri de Mısır'dan hediye olarak Berlin Devlet Müzeleri'ne kazandırılan, bir yüzünde Aziz Konon tasvirine yer veren Menas ampullasıdır. Ampullada cepheden, ayakta verilen Aziz Menas kalın telli, küt ve kısa saçıyla iki Menas ampullasındaki azizin tasvirine benzemektedir¹⁷.

Ampullanın diğer yüzündeki Aziz Konon'un ise nasıl bir saç şekline sahip olduğu belli değildir. Her iki figürün başı oldukça belirgin çerçeveli birer haleye sahiptir. Aynı özellikteki hale, bazı Menas ampullalarında da karşımıza çıkmaktadır¹⁸. Ampullaların geneline uygun olarak Berlin Devlet Müzeleri'ndeki ampullada da, aziz ayaklarını iki yana açmış, tabanları birbirine bakan, ucu sivri biten ayaklarla tasvir edilmiştir. Ancak azizin Berlin Devlet Müzeleri'ndeki ampullada olduğu gibi dizlerine kadar çizmeli tasviri azdır¹⁹. Aziz Konon'un duruşu da bu anlamda Aziz Menas'a benzer. İki azizin orans duruşuna uygun iki yana açtıkları kolları, dirsekten yukarıya kalkmıştır ve başları seviyesindedir. Aynı özellik bazı Menas ampullalarında da görmekle birlikte²⁰, genellikle aziz, dirseklerini hafif kıvrıdığı kollarını iki yana açmış şekilde tasvir edilmiştir²¹.

¹² Grossmann 1985, 234 vd.; Grossmann 1996, 43 vd.

¹³ Jaritz 1993, 46 vd.; Witt 2000, 44 vd.

¹⁴ Grossmann 1985, 234 vd.; Grossmann 1996, 43 vd.; Jaritz 1993, 46 vd.; Witt 2000, 44 vd. Tasvirin kilisenin neresinde olduğuna dair görüşler için bk.: Witt 2000, 45 vd.

¹⁵ Reygers 1937, 658 Ampullalarla ilgili genel bilgi için bk.: Leclercq 1924, 1722 vdd.; metalden ampullalar için bk.: Grabar 1958, 7-70. Pl. 1-LVI.

¹⁶ Grossmann 1985, 234 vd.; Grossmann 1996, 43 vd.; Vikan 1991, 74 vdd.; Barnea 1995, 509 vdd.; Papanikola-Bakirtzi 2002, 172-174, Fig. 193.197; Anderson 2007, 221 vdd., Fig. 2.

¹⁷ Metzger 1981, 67, Fig. 10, Nr. 1; Witt 2000, Kat. Nr. 46.49.

¹⁸ Metzger 1981, 67-69, Fig. 10-13, Nr.1-4; Witt 2000, Kat. Nr. 1-2.6-7.39.43.45-47.49.

¹⁹ Metzger 1981, 67-69, Fig. 10-13, Nr.1-6; Witt 2000, Kat. Nr. 1-6.9.

²⁰ Witt 2000, Kat. Nr. 46-48.51.

²¹ Witt 2000, Kat. Nr. 1-27.30-42.49-50.

Aziz Menas'ın kısa tunik ve pelerini onun asker olduğunun göstergesidir. Tunüğün kolları uzundur. Ampulla zamanla aşındığı için azizin tuniği detaylandırılmamış, giysi katları vurgulanmamış şekilde görünür. Oysa Menas ampullalarının genelinde aziz, giysi katları belirgin tunik ve pelerine sahiptir²². Aziz Menas'ın aksine Aziz Konon giysi katları vurgulu uzun tunik ve peleriyle tasvir edilmiştir.

Diğer Menas ampullalarında yandan tasvir edilen develer ön ayaklarıyla yere çökerek azize yönelmiş, onun ayaklarına doğru eğilmiş olarak tasvir edilmiştir²³. Oysa Aziz Menasla birlikte Aziz Konon'un tasvirine yer veren Berlin Devlet Müzeleri'ndeki ampulla ve Paris, Louvre Müzesi'ndeki bir ampullada²⁴, Menas'ın iki yanındaki develerin vücutlarının arka bölümü adeta azizin pelerininin arkasında kalmış, gövdenin üst yarısı boyun ve başla verilmiş, farklı yönlerdeki vücuda rağmen başlar azize doğru dönmüştür. Bu özelliğiyle Berlin Devlet Müzeleri'ndeki ampulla, Louvre'deki ile birlikte diğer Menas ampullalarından ayrılır²⁵.

Ampulla üzerindeki Aziz Konon'un yanında yer alan amfora, onun simgesi olarak yorumlanır. Louvre Müzesi'ndeki Aziz Kononlu ampullada da aynı amfora görülmektedir²⁶. Amfora, Konon'un yaşamının ve çektiği acıların anlatıldığı metinde şeytanı içine kapattığı pişmiş topraktan kap şeklinde yorumlanır²⁷. Ayrıca Menas ampullalarında görülen amforanın, ampulla içindeki kutsal suya işaret ettiği kabul edilir²⁸.

İki yüzünde de Aziz Menas'ın yer aldığı ampullalara kıyasla bir yüzünde Menas'ın, diğerinde başka bir azizin olduğu Menas ampullası azdır²⁹, bu kutsal kişilerden biri Isaurialı Aziz Thekla diğeri ise Aziz Konon'dur. Hıristiyanlarca baş azize ve martir olarak kabul edilen Aziz Paulus'un öğrencisi Aziz Thekla³⁰ bir grup Menas ampullasında yüzlerden birinde yer

²² Metzger 1981, 67-78, Fig. 10-31, Nr. 1-28; Witt 2000, Kat. Nr. 1-13.19-31.34-38.44-46.

²³ Witt 2000, Kat. Nr. 1-51; Metzger 1981, 67-78, Fig. 10-31, Nr. 1-28.

²⁴ Metzger 1981, Fig. 63, Nr. 76.

²⁵ Ampullalar için üretilen bir model parçasında da aziz iki deniz canavarı arasında verilmiştir. Bk.: Kaufmann 1910¹, 111, Fig. 50-51.

²⁶ Metzger 1981, 35, Nr. 75.94, Fig. 62a-b.

²⁷ Halkin 1935, 371; Trautmann - Klostermann 1934, 300-319; Witt 2000, 54.

²⁸ Kaufmann 1910¹, 167-168; Kaufmann 1910², Taf. 99,4.

²⁹ Diğer aziz tasvirleri için bk.: Witt 2000, 53 vd.

³⁰ Doğu Hıristiyanlığı'nın önemli azizelerinden Thekla için 5. yy. ikinci yarısında Seleukeia'da (Silifke) büyük bir hac merkezi oluşturulmuştur. İkonionlu (Konya) Thekla, Paulus'un şehri ziyaretinde Hıristiyan olmuş, yaşamının son yıllarını Silifke'de geçirmiştir. 2. yy. ikinci yarısından başlayarak Kilikia ve Isauria'da Silifke dışında Dalisandos (Sinabç) ve Aigai'ai'da (Yumurtalık), Konya, Kartaca, Suriye ve İtalya'da azizeye ait kült merkezleri oluşturulmuştur. Silifke'de şehrin koruyucusu tanrıça Athena ve Taşucu'nun 3 km. güneybatısındaki kehanet gösteren Apollon Sarpedonios kültünün yerini alan azize, Artemis gibi hayvanların efendisi olarak adlandırılmıştır. Nazianzlı Gregorios, Thekla'nın kült yerini onun Parthenonu olarak adlandırır. Thekla'nın kaybolduğuna inanılan mağara, devşirme malzeme kullanılarak kiliseye dönüştürülmüş, ülkesine dönüş yolculuğunda Silifke'yi ziyaret eden rahibe Egeria'da azizeye ait martyronun güzelliğinden bahsetmiştir. Daha sonra bu Mağara Kilisesi üzerine 5. yy. ikinci yarısında imparator Zeno (474-491) tarafından bir kilise yaptırılmış, etrafında da bir hac merkezi oluşturulmuştur. Mağara Kilisesi'nde kaybolduğuna inanılan Thekla'dan geriye sadece elbisesinin bir parçası kalmış, o da taşla dönüşmüştür. Mağarada, taşla dönmüş bu elbise parçası ve Thekla'nın kaybolduğu alan hacılara gösterilmiştir. Yerin altına girerek kaybolan Thekla'nın tekrar Roma'da yer üstüne çıktığı kabul edilerek kültü, Paulus efsanesiyle bir araya getirilip, burada devam ettirilir. Roma'da, Thekla'nın mezarı ve üzerinde Thekla Katakombu yer almıştır. Kilikia Ermenileri'nden kral Oşin'in (1308-1320) 1320 yılında Aragon kralı II. Jakob'a verilmek üzere Thekla'nın koluna ait rölik hediye etmesi, mağarada kaybolması inancının yanı sıra onun rölikinin yer aldığı, ancak unutulana ya da kaybolana döneminde belki de bilindiğini gösterir. Oşin, rölikin en güçlü bölümü olan başparmağını ayırmış, hediye olarak göndermemiştir. Rölik İspanya, Tarragona'ya 1323 yılında getirilerek, kültü burada da devam ettirilmiştir (Herzfeld - Guyer 1930, 38 vd.; Nauwerth - Wams 1981, IX vd. 66; Hild - Hellenkemper 1990, 441 vd.; Egeria 1995, 22,1-2; 23,1-5; Hellenkemper 1995, 262 vd., Res. 1).

almıştır³¹. Thekla'nın Menas ile aynı ampullada yer alması, yaşam öykülerindeki benzer olaylarla açıklanmaya çalışılır. Menas bir bayan hacıyı kötü niyetli askerlerden kurtarmıştır. Azize Thekla ise Isaurialı askerlerden kaçarken saklandığı mağarada kaybolmuştur³².

Aziz Menasla birlikte Aziz Konon'un tasvirine yer veren iki ampulladan biri Berlin Devlet Müzeleri'nde, diğeri ise Louvre Müzesi'ndedir³³.

Hıristiyan dünyasında saygı duyulan birden fazla Konon isimli aziz vardır. Bunlardan biri Pamphylia, Magydoslu Konon olup, kökeni Nazareti'ye kadar uzanır. Bahçıvan olan Magydoslu Konon, yanlış yazım sonucu Kıbrıslı olarak da adlandırılır. Decius döneminde (249-251) Kıbrıs'ta öldürülmüştür³⁴. Diğer Konon, Tarsuslu monofizist bir piskopos olup, 6. yy. ikinci yarısında yaşamıştır³⁵.

Bir başka Konon ise Antik Dönem'de bugünkü Konya ilinin güneydoğu bölümü olan Isauria Bölgesi sınırları içinde yaşamış olan azizdir³⁶. Azizin kültü Bidana Köyü'nde başlamıştır³⁷. Isaura Palaia³⁸ kentine 3,5-4 km. uzaklıktaki Bidana'da doğan Konon, inanişâ göre şeytana hükmetmiş, onu pişmiş topraktan bir kap içine kapatarak evinin altına gömmüştür³⁹. Konon ölünce evinin yerine yapılmak istenen kilise inşası sırasında kap bulunarak açılmış ve şeytan kaçarak kurtulmuştur. Aziz, martirlik derecesine erişmemiş, işkenceler sonrası iyileşerek iki yıl daha yaşamış ve doğduğu Bidana'da ölmüştür⁴⁰.

³¹ Wilpert 1906, 86-92; Kaufmann 1910¹, 139-141; Kaufmann 1910², Taf. 90; Metzger 1981, Fig. 63, Nr. 76; Nauerth - Warns 1981, 25-30, 35-42, Taf. VI, 10-11; VIII, 15-16; Witt 2000, 53.153, Kat. Nr. 43; Byzance 1992, 156-157, K. Nr. 106.

³² Delehay 1910, 130.

³³ Metzger 1981, Fig. 63, Nr. 76.

³⁴ von Stritzky 1997, 274; Kaster 1994¹, 332.

³⁵ Scholten 1997, 274-275.

³⁶ Diocletianus döneminin (284-305) bölge reformu sırasında yeni, bağımsız bir Isauria Bölgesi kurulmuştur. Bu bölge eski Dağlık Kilikia ve güney Lykaonia'yı da içine almıştır. Bölgenin başkenti Seleukeia'dır (Akşit 1985, 495.512 vd.; Demandt 1989, 50 vd., 54.57; Hild - Hellenkemper 1990, 34; Ostrogorsky 1995, 31 vd.; Belke - Restle 1984, 54 vd.; Belke 2000, 9). II. Theodosius döneminde (408-450) 408 yılında yazılan Notitia Dignitatum'da Diocese Oriens'in altındaki eyaletlerden dördüncüsü olan Isauria'nın metropolisi Seleukeia'ya 22 kent bağlıdır (Hild - Hellenkemper - Hellenkemper-Salies 1990, 183 vd.).

³⁷ Bazı araştırmacılar, azizin yaşadığı yeri Isaura Nova olarak kabul eder (Ramsay 1907, 77 vd.; Halkin 1935, 372).

³⁸ Isaura, M.Ö. 78-75 yılları arasında Romalı Publius Servilius Isauricus tarafından yıkılmıştır. Eski yerleşim üzerine Galat kralı Amyntas tarafından M.Ö. 30 yılında başkent olarak kurulan yeni Isaura, Amyntas'ın M.Ö. 25 yılındaki ölümü sonrasında düzenlenen yeni Roma eyaleti Provincia Galatia sınırları içinde kalmıştır. Strabon'un aktardığına göre Isaura, Isaura Vetus (Yun. Palaia) adıyla eski ve Isaura Nova (Yun. Nea) adıyla yeni iki köyden oluşur. Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki yazılı kaynaklar, yazıtlar ve sikkeler üzerinde Isaura Nova adına rastlanmaz. Buna karşın kaynaklarda adı geçen tek kent Isaura'dır ve artık Nova'da büyük bir kent olan Isaura Palaia'nın territoriumu içinde yer almıştır. Diocletianus döneminde kurulan yeni Isauria Bölgesi'nin başkenti Seleukeia olunca Isaura, bölgeye bağlı diğer kentlerden biri konumuna gelmiştir. Ancak Isauria Bölgesi sınırlarının küçültülerek yeni oluşturulan Lykaonia Bölgesi'ne katıldığı 370 yılına kadar ki süreçte Isaura, çevresinde küçük yerleşimlerin toplandığı merkez konumunu sürdürmüştür. Isaura Palaia'nın, bugünkü Bozkır'ın 10 km. güneydoğusunda Ulupınar Köyü yakınındaki Zengibar Kalesi olduğu; Isaura Nova'nın (Lykaonia'daki Isauropolis) ise kesin olmamakla birlikte eski adı Dorla olan günümüzde Aydoğmuş olarak bilinen köy olduğu kabul edilir. Zengibar Kalesi'nin 32 km. kuzeydoğusundaki bir vadi içinde yer alan Aydoğmuş Köyü'ndeki sayısız yazıt, Roma ve Bizans Dönemi'nin verileridir. İmparator I. Leo Dönemi'nde (457-474) Isaura Palaia kenti "Leontopolis" adıyla yeniden kurulur. Ancak Isaura ismi de kullanılmaya devam edilir (Hamilton 1842, 331 vd., 412 vd., 440 vd.; Strabon 1858, XII, 6. 2; Ramsay 1904, 261 vd.; Ramsay 1905, 163-167; Ramsay 1907, 77 vd.; Swoboda - Keil - Knoll 1935, 69 vd.; Hild - Hellenkemper 1990, 34.37; Belke 1995, 815-821; Bahar 1996, 51 vd., 56; Belke 2000, 7.9.11.14-15; Belke-Restle 1984, 180-181, bk.: Isauropolis; Texier 2002, 299 vd.; Koch 2007, 256).

³⁹ Trautmann - Klostermann 1934, 315 vd.; Halkin 1935, 371; Grabar 1962, 55.

⁴⁰ Halkin 1935, 371.

I. Leo (457-474) Isaura kentinin adını Leontopolis olarak değiştirmiş, azizin annesi ve nişanlısıyla aynı yere gömülen rölikini Bidana'dan Leontopolis'e aktararak, kenti Aziz Konon kültürünün merkezi haline getirmiştir⁴¹. Azizin "monasterion" olarak adlandırılan Bidana'daki evi ise kiliseye dönüştürülmüştür⁴². Erken Hıristiyanlık - Bizans Dönemi'nde merkezi planın, özellikle martyrion ve anı kiliseleri için kullanıldığından yola çıkılarak⁴³, Leontopolis kentinin kuzeyindeki kayalık arazide yer alan sekizgen planlı yapının, Bidana'dan Leontopolis'e aktarılan azizin rölikine sahip bir martyrion olduğu kabul edilir (5-6. yy.) (Res. 4)⁴⁴. Bu konuda kesin yargılara varabilmek için sekizgen planlı yapıda arkeolojik kazıların yapılması gerekmektedir.

Isaurialı Tarasicodissa, I. Leo'yu desteklemek için başkente çağrılmış, 466 yılında özel saray bölük komutanı olmuş, Leo'nun kızıyla evlenerek Zeno adını almıştır⁴⁵. Leo'nun ölümünden sonra 474 yılında imparator olmuş, ancak muhalifleri yüzünden Konstantinopolis'i terk etmiştir (474-475). Tekrar güç toplamak için Isauria'ya gelmiş, 20 ay süren kaçış sonrasında Azize Thekla'nın kendisine görünmesi ve yol göstermesi sonucu 476 yılında kaçtığı Konstantinopolis'e yeniden imparator olarak geri dönmüştür. Ancak imparator olduğu dönemde de zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır (476-491)⁴⁶. Zeno, Isauria'da kendisiyle arasında özel bir bağ kurduğu Thekla adına, azizenin kaybolduğuna inanılan Mağara Kilisesi üzerine 5. yy. ikinci yarısında bazilikal planlı büyük bir kilise yaptırmış, etrafında da bir hac merkezi oluşturulmuştur⁴⁷. Isauria Bölgesi'ndeki doğduğu kent Rusumblada, Zenopolis (Zenonopolis) olarak adlandırılmış, piskoposluk merkezi olmuştur. Kent, bugün Elmayurdu ve Büyükkarapınar Köyü arasında kalmıştır⁴⁸. Zenopolis (Zenonopolis) adını taşıyan kentlerden biri de Mısır, İskenderiye'deki Aziz Menas hac merkezidir⁴⁹. Arkeolojik veriler ışığında Isaurialı imparator Zeno'nun (474-475/476-491) İskenderiye'nin 50 km. batısındaki Aziz Menas (Abu Mena) hac merkezine 5. yy. sonlarında çok sayıda bina yaptırdığı ve bir garnizon kurduğu belirlenmiştir. Zeno'nun yaptırdığı binalardan birinin de azizin mezarı üzerindeki Büyük Kilise olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle hac merkezinin ismi Zenonopolis olarak da anılmıştır⁵⁰. Zeno'nun kızı Azize Hilaria hac merkezinde bulunmuş, buradan Sketis'e (Mısır, Natrun Vadisi) giderek rahibe olarak yaşamını sürdürmüştür⁵¹. Aziz Konon'a ve mağarada kaybolmuş olmasına rağmen Azize Thekla'ya ait birer röliğin, Zeno döneminde kızı aracılığıyla Aziz Menas hac merkezine ya da yakınındaki bir yerleşime getirilmiş olabileceği kabul edilir. Bu görüşü destekleyen kanıt olarak da, Isaurialı Azize Thekla ve Aziz Konon'un orans olarak tasvirlerinin yer aldığı Adana Müzesi'ndeki Çırğa kökenli (400 ya da hemen sonrası) gümüş röliker gösterilir (Res. 5)⁵². Çırğa rölikeri, Isauria'nın en önemli yerel azizesi ve azizine ait tasvirlerle yer vermesiyle

⁴¹ Trautmann - Klostermann 1934, 300-301.308.318; Belke 2000, 14.

⁴² Trautmann - Klostermann 1934, 301.306.319.

⁴³ Grabar 1946, 145 vd.

⁴⁴ Sowoboda - Keil - Knoll 1935, 133 vd.; Temizsoy v.d. 1984, 11 vd. Pl. 4; Belke 2000, 14; Koch 2007, 257; Zäh 2007, 235 vd. 277-280, Abb. 13-20.

⁴⁵ Lippold 1972, 153

⁴⁶ Lippold 1972, 160 vd.

⁴⁷ Herzfeld - Guyer 1930, 38 vd.; Nauwerth - Warns 1981, IX vd. 66; Hild - Hellenkemper 1990, 441 vd.; Hild - Hellenkemper - Hellenkemper-Salies 1990, 235 vd.

⁴⁸ Hild - Hellenkemper 1990, 463-464; Saner 2004, 185 vd.

⁴⁹ Bunlardan biri de Lykia'daki bir süre adı Zenonopolis olarak anılan Pınara kentidir. Bk.: Petersen - von Luschan 1889, 162.

⁵⁰ Helck 1972, 218 vd.; Witt 2000, 54.

⁵¹ Timm 1984, 836; Witt 2000, 54 vd.

⁵² Buschhausen 1962/63, 137 vdd.; Grabar 1962, 49-59; Buschhausen 1971, 190 vd. B Lev. 13-19, A Lev. 73; Nauwerth - Warns 1981, 55 vd., Abb. 20-21.

hem Hıristiyan Tasvir Sanatı açısından, hem de içinde iki kutsal kişinin ya da bunlardan birinin rölikine sahip olmasıyla önemli bir eserdir. Ön yüzdeki Konon tasviri, röliker içindeki röliğin azize ait olabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Res. 6)⁵³.

Isaurialı Konon tasviri diğer azizlerle birlikte Göreme, Güllüdere'deki Ayvalı Kilisesi'nin (4 Numaralı Kilise) duvar resimlerinde de karşımıza çıkar (913-920)⁵⁴.

Procopius, Iustinianus döneminde Kilikia'nın önemli merkezlerinden Korykos'ta yer alan bir hamamın ve Aziz Konon adına yapılmış bir aşevinin onarıldığını belirtir⁵⁵.

Geç Antik Dönem'deki ismi bilinmeyen ve Alahan Manastırı olarak adlandırılan yapı grubunun yer aldığı alandaki yerel kültürün, Aziz Konon'a ait olduğu kabul edilir. Kompleksin içinde yer alan Doğu Kilisesi'ndeki Konon adını taşıyan bir yazıt ve Adana Müzesi'ndeki Çırğa rölikeri yerel Konon kültürünün kanıtları olarak gösterilir⁵⁶.

Bu bilgilerden yola çıkarak imparator Zeno döneminde Isauria'nın en önemli yerel azizesi ve azizinin kültürünün asıl ya da ikinci derece rölikleri aracılığıyla Aziz Menas (Abu Mena) hac merkezine getirildiği kabul edilebilir görünmektedir.

Tam tersi bir değişim Kilikia ve Isauria'da da yaşanmıştır. Anazarbos'taki çok sayıda yazıtın, Aziz Menas'ın burada da saygı gördüğü anlaşılmaktadır. Anazarbos'taki 5.-6. yy.'lara tarihlendirilen kare içine alınmış dört yapraklı yonca (tetrakonkhos) planlı büyük boyutlu merkezî yapının varlığı, Aziz Menas hac merkezindeki Büyük Kilise'nin içindeki tetrakonkhosun bir uzantısı olarak yorumlanmaktadır⁵⁷.

Mersin, Yumuktepe kazılarında höyüğün güneybatısındaki alanda 11. yy.'a ait yapı kalıntısında karışık toprak içinde bulunan pişmiş topraktan boynu ve kulpları kırık bir ampullanın ön yüzünde develeri ve ellerinde defne dallarıyla Aziz Menas tasvir edilmiştir. Arka yüzün merkezinde ise defneli bir madalyon içinde Malta haçı motifi yer alır, bu yüzde ayrıca Eski Yunanca yazıtta Aziz Menas adına yer verilmiştir⁵⁸. Kilikia ve Isauria dışında Antik Dönem'de önemli bir seramik üretim merkezi olan Knidos'da, kazısı yapılan geç Roma Dönemi'ne ait bir evin mutfağında Menas ampullalarına ait üç parça bulunmuştur⁵⁹. İstanbul, Yenikapı kazılarında hem mezarlarda hem de kazı alanının farklı yerlerinde Menas ampullaları ele geçirilmiştir⁶⁰. İstanbul ve Mersin örneği gibi Knidos'da ele geçen ampulla parçaları da inananların satın almasıyla buraya getirilmiş olmalıdır. Laodikeia kazılarında ele geçen iki Menas ampullasına ait parçadan birinin yapısal özellikleri nedeniyle ithal, diğerinin ise Laodikeia'daki yerel atölyelerden birinde üretildiği ifade edilir⁶¹.

Menas ampullalarının genel olarak arkeolojik veriler ışığında Aziz Menas (Abu Mena) hac merkezinde yapıların inşasına paralel olarak 5. yy. sonundan başlayarak 7. yy. ortalarına kadar fabrikasyon tarzında kalıpla üretildiği kabul edilir⁶². Mısır'dan getirilerek Berlin Devlet

⁵³ Nauerth - Warns 1981, 57; H. Buschhausen, burada tasvir edilen Konon'un, Anadolu'da diğerlerine kıyasla daha fazla saygı duyulduğu kabul edilen Magydoslu Konon olduğunu kabul eder. Bk.: Buschhausen 1962/63, 151 vd.

⁵⁴ Restle 1967, Nr. 196.

⁵⁵ Prokop 1977, V 9/34-35.

⁵⁶ Harrison 1985, 24, Nr. 4.26, Fig. 2, 4; Mietke v.d. 2004, 840.

⁵⁷ Posamentir - Sayar 2006, 343-344.

⁵⁸ Köroğlu 2010, 407-408, Res. 10.

⁵⁹ Doksanaltı 2010, 773.778, Fig. 49.

⁶⁰ Karamani Pekin 2007, 233-234, K. No: Y60.

⁶¹ Şimşek - Duman 2007, Kat. Nr. 8, Fig. 16 ithal, Kat. Nr. 9 Fig. 17 ise yerel üretimdir.

⁶² Metzger 1981, 9 vd.; Witt 2000, 44.61 vd.

Müzeleri'ne kazandırılan ampullada bu süreçte üretilmiş olmalıdır. Ampullanın en önemli özelliği bir yüzünde alışılacelmış Aziz Menas tasvirinin yanı sıra diğer yüzünde Isaurialı Aziz Konon'un tasvirine yer veren iki örnekten biri olmasıdır. Menas ampullalarından birkaçında da Isaurialı diğer en kutsal kişi Azize Thekla tasvirine yer verilmesi, üç kutsal kişinin de kültürünün geliştiği, bu kültürelere ait dini ve sivil yapıların hac merkezleriyle taçlandırıldığı imparator Zeno dönemine dikkat çeker. Menas ampullalarındaki Azize Thekla ve Aziz Konon tasvirleri, bu kutsal kişilerin röliklerine ait kültüründe bu dönemde geliştiğini ve bu ampullalar aracılığıyla imparatorluk sınırları içindeki tüm inanana ulaşırıldığını gösterir.

Aziz Menas'ın yanı sıra farklı kutsal kişilerin tasvirlerine yer veren Menas ampullaları, erken Hıristiyanlık - Bizans Dönemi'nde martir ve azizlere ait ikinci derece rölik kültürünün bölgeler ve hac merkezleri arasındaki alış-verişini yansıtan önemli kanıtlardır.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- Ägypten 1996 Ägypten, Schätze aus dem Wüstensand. Kunst und Kultur der Christen am Nil Ausstellung Gustav-Lübcke-Museum (1996).
- Akşit 1985 O. Akşit, Roma İmparatorluk Tarihi (1985).
- Anderson 2007 W. Anderson, "Menas Flasks in the West: Pilgrimage and Trade at the End of Antiquity", *AWE* 6, 2007, 221-243.
- Aydın 2011 A. Aydın, Lahit Formlu Rolikerler/Reliquaries of the Sarcophagus Type (2011).
- Bahar 1996 H. Bahar, "Isauria Bölgesi'nin Antik Çağdaki Yerleşim Merkezleri", *Anadolu Araştırmaları XIV*, Prof. Dr. A. Erzen'e Armağan, 1996, 51-91.
- Bailey 1988 D. M. Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum III: Roman Provincial Lamps* (1988).
- Barnea 1995 I. Barnea, "Menasampullen auf dem Gebiet Rumäniens", bk.: E. Dassmann - J. Engemann (eds.), *Akten des XII. Internationalen Kongresses für christliche Archäologie I* (1995) 509-514.
- Belke – Restle 1984 K. Belke – M. Restle, *Galatien und Lykaonien*, *TIB* 4 (1984).
- Belke 1995 K. Belke, "Lykaonien", *RBK V*, 1995, 814-856.
- Belke 2000 K. Belke, "Von Isaura zu Leontopolis", bk.: B. Borkopp – Th. Stepphan (Hrsg.), *Lithostroton. Studien zur byzantinischen Kunst und Geschichte. Festschrift für M. Restle* (2000) 5-16.
- Buschhausen 1962/63 H. Buschhausen, "Frühchristliches Silberreliquiare aus Isaurien", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft* 11/12, 1962/63, 137-168.
- Buschhausen 1971 H. Buschhausen, *Die spätrömische Metallscriinia und frühchristlichen Reliquiare, I. Teil: Katalog* (1971).
- Byzance 1992 Byzance, *L'art byzantin dans les collections publiques françaises* (1992).
- Delehay 1910 H. Delehay, "L'invention des reliques de Saint Ménas à Constantinople", *AnBoll* 29, 1910, 117-150.
- Demandt 1989 İ. Demandt, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565 n. Chr.* (1989).
- Doksanaltı 2010 E. M. Doksanaltı, "The Coarse Ware from a 'Late Roman House' in Knidos", *LRCW* 3, 2010, 769-780.
- Duffy – Bourbouhakis 2003 J. J. Duffy – E. Bourbouhakis, "Five miracles of St. Menas", bk.: J. W. Nesbitt (ed.), *Byzantine Authors: literary Activities and Preoccupations, Texts and Translations Dedicated to the Memory of Nicolas Oikonomides* (2003) 65-84.
- Egeria 1995 Egeria, *Itinerarium Reisebericht*. G. Röwekamp (çev.) (1995).
- Grabar 1946 A. Grabar, *Martyrium I, Architecture* (1946).
- Grabar 1958 A. Grabar, *Les ampoules de Terre Sainte (Monza-Bobbio), L'art de la fin de l'Antiquité et du Moyen Age*, 3 vols. (1958).
- Grabar 1962 A. Grabar, "Un Reliquiare Provenant d'Isaurie", *CArch* 13, 1962, 49-59.
- Grossmann 1985 P. Grossmann, "Frühchristliche Baukunst in Ägypten", bk.: B. Brenk (ed.) *Spätantike und frühes Christentum* (1985) 234-243.
- Grossmann 1996 P. Grossmann, "Kirchenbau in Ägypten", bk.: Gustav-Lübcke-Museum der Stadt Hamm und dem Museum für Spätantike und Byzantinische Kunst, Staatliche Museen zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz (ed.), *Ägypten. Schätze aus dem Wüstensand Kunst und Kultur der Christen am Nil* (1996) 43-57.

- Halkin 1935 F. Halkin, "Publications récentes de textes hagiographiques grecs. I.S. Conon l'Isaurien", *AnBoll* 53, 1935, 366-381.
- Hamilton 1842 W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia II* (1842).
- Harrison 1985 M. Harrison "The Inscriptions and Chronology of Alahan", bk.: M. Gough (ed.), *Alahan. An Early Christian Monastery in Southern Turkey* (1985) 21-34.
- Herzfeld – Guyer 1930 E. Herzfeld – S. Guyer, *Meriamlik und Korykos, MAMA II* (1930).
- Hellenkemper 1995 H. Hellenkemper, "Frühe christliche Wallfahrtsstätten in Kleinasien", *JbAC Erg.* Bd. 20.1, 1995, 259-271.
- Helck 1972 W. Helck, "Zenonoupolis", *RE* XIX, 1972, 218-220.
- Hild – Hellenkemper 1990 F. Hild – H. Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien, TIB* 5 (1990).
- Hellenkemper – Salies 1990 F. Hild – H. Hellenkemper – G. Hellenkemper-Salies, "Kommagene Kilikien-Isaurien", *RBK* IV, 1990, 182-356.
- Jaritz 1993 F. Jaritz, *Die arabischen Quellen zum Heiligen Menas* (1993).
- Karamani Pekin 2007 A. Karamani Pekin, *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları* (2007).
- Kaster 1976 G. Kaster, "Menas von Ägypten (von Cotyaeum in Phrygien)", *LCI* 8 (1976) 3-7.
- Kaster 1994¹ G. Kaster, "Konon Hortulanus von Nazareth (von Zypern)", *LCI* 7¹ (1994) 331.
- Kaster 1994² G. Kaster, "Marius und Martha, Audifax und Abachum", *LCI* 7² (1994) 547.
- Kaufmann 1910¹ C. M. Kaufmann, *Zur Ikonographie der Menas-Ampullen mit besonderer Berücksichtigung der Funde in der Menasstadt nebst einem einführenden Kapitel über die neuentdeckten nubischen und aethiopischen Menastexte* (1910).
- Kaufmann 1910² C. M. Kaufmann, *Die Menasstadt und das Nationalheiligtum der altchristlichen Ägypter in der westalexandrinischen Wüste I* (1910).
- Koch 2007 G. Koch, *Erken Hristiyan Sanatı. A. Aydın (çev.)* (2007).
- Köroğlu 2010 G. Köroğlu, "Mersin, Yumuktepe Höyüğünde 2006-2007-2008 Yılları Ortaçağ Kazı Çalışmaları", *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu* (2010) 400-412.
- Leclercq 1924 H. Leclercq, "Ampoules (A Eulogies)", *DACL* I.2, 1924, 1722-1747.
- Lippold 1972 A. Lippold, "Zenon", *RE* XIX, 1972, 149-218.
- Metzger 1981 C. Metzger, *Les ampoules à eulogie du musée du Louvre Paris* (1981).
- Mietke 2004 G. Mietke v.d., "Kilikien", *RAC* XX, 2004, 803-864.
- Nauerth – Warns 1981 C. Nauerth – R. Warns, *Thekla. Ihre Bilder in der frühchristlichen Kunst* (1981).
- Ostrogorsky 1995 G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi. F. Işıltan (çev.)* (1995).
- Papanikola-Bakirtzi 2002 D. Papanikola-Bakirtzi (ed.), *Everyday Life in Byzantium* (2002).
- Petersen – von Luschan 1889 E. Petersen – F. von Luschan, *Reisen in Lykien, Milyas und Kibyrtis* (1889).
- Posamentir – Sayar 2006 R. Posamentir – M. H. Sayar, "Anazarbos - ein Zwischenbericht aus der Metropole des Ebenen Kilikien", *IstMitt* 56, 2006, 317-357.
- Prokop 1977 Prokop, *Bauten* (1977).

- Ramsay 1904 W. M. Ramsay, "The Early Christian Art of Isaura Nova", *JHS* 24, 1904, 260-292.
- Ramsay 1905 W. M. Ramsay, "Topography and Epigraphy of Isaura Nova", *JRS* 25, 1905, 163-180.
- Ramsay 1907 W. M. Ramsay, "Lycaonia", *ÖJh* 7, 1907, 59-132.
- Restle 1967 M. Restle, *Die byzantinische Wandmalerei Kleinasien III* (1967).
- Reygers 1937 L. Reygers, "Ampulle", bk.: O. Schmitt (Hrsg.), *Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte I* (1937) 658-661.
- Saner 2004 T. Saner, "Zeno, Zenonopolis ve Aziz Sokrates Kilisesi", *Sanat Tarihi Defterleri* 8, Özel Sayı Metin Ahunbay'a Armağan. Bizans Mimarisi Üzerine Yazılar, 2004, 185-206.
- Scholten 1997 C. Scholten, "Konon", *Lexikon für Theologie und Kirche* 6, 1997, 274-275.
- Stiegemann 2001 Ch. Stiegemann (Hrsg.), *Byzanz. Das Licht aus dem Osten. Kult und Alltag im Byzantinischen Reich vom 4. bis 15. Jahrhundert* (2001).
- Strabon 1858 Strabon, *Erdbeschreibung*, Bd. V, Buch 13-15. A. Forbiger (çev.) (1858).
- Swoboda – Keil – Knoll 1935 H. Swoboda – J. Keil – F. Knoll, *Denkmäler aus Lykaonien, Pamphylien und Isaurien* (1935).
- von Stritzky 1997 M-B. von Stritzky, "Konon", *Lexikon für Theologie und Kirche* 6, 1997, 274.
- Şimşek – Duman 2007 C. Şimşek – B. Duman, "Laodikeia'da Bulunan Ampullalar", *Olba XV*, 2007, 73-101.
- Texier 2002 C. Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* 3. A. Suat (çev.) (2002).
- Temizsoy 1984 İ. Temizsoy v.d., *Zengibar Kalesi - Isaura, Karaman Müzesi Yıllığı* 2, 1984, 5-31.
- Timm 1984 St. Timm, *Das christlich-koptische Ägypten in arabischer Zeit* 2 (1984).
- Trautmann – Klostermann 1934 R. Trautmann – R. Klostermann, "Drei griechische Texte zum Codex Suprasliensis II. Das Martyrium von Konon dem Isaurier", *Zeitschrift für slavische Philologie* XI, 1934, 299-324.
- Vikan 1982 G. Vikan, *Byzantine Pilgrimage Art* (1982).
- Vikan 1991 G. Vikan, "Guided by Land and Sea. Pilgrim Art and Pilgrim Travel in Early Byzantium", bk.: E. Dassmann (ed.), *Tesserae - Festschrift J. Engemann*, *Ergbd. JbAC* 18, 1991, 74-92.
- Wilpert 1906 G. Wilpert, "Menasfläschen mit der Darstellung der hl. Thekla zwischen den wilden Tieren", *RömQSchr* XX, 1906, 86-92.
- Witt 2000 J. Witt, *Werke der Alltagskultur, Teil 1: Menasampullen*, Staatliche Museen Berlin Skulpturensammlung und Museum für Byzantinische Kunst, Staatliche Museen zu Berlin-Preussischer Kulturbesitz, Skulpturensammlung und Museum für Byzantinische Kunst, Bestandskataloge Band 2 (2000).
- Wulff 1909 O. Wulff, *Beschreibung der Bildwerke der christlichen Epochen* 3, *Altchristliche und mittelalterliche byzantinische und italienische Bildwerke* 1 (1909).
- Zäh 2007 A. Zäh, "Ergebnisse einer kunsthistorischen Forschungsreise in Anatolien", *JbÖByz* 57, 2007, 225-288.

Abstract

A Menas Ampulla with Saint Konon

A Menas ampulla from Egypt was donated in 1894-1895 to the Museum of Byzantine Art at the Bode Museum of the Berlin State Museums. The terracotta ampulla is missing its neck and handles. On both faces are a figure orant in relief: one is Saint Menas flanked with camels and the other is Saint Konon with an amphora nearby.

In comparison with ampullae with Menas depicted on both faces, those with Menas on one side and another saint on the other side are fewer in number. Among other saints depicted together with Menas are Saint Thekla and Saint Konon of Isauria.

The eastern Roman Emperor Zeno of Isauria (Tarasicodissa) established pilgrimage centers in the name of Saint Thekla in Isauria and Saint Menas at Alexandria-Mareotis and built churches.

Another pilgrimage center in Isauria is the Alahan Monastery encompassing three churches and other structures. It is usually agreed that the local cult here was of Saint Konon.

It is also agreed that the original or secondary relics of Saint Konon and Saint Thekla were taken to the pilgrimage site of Saint Menas or a settlement nearby by the daughter Emperor Zeno.

Except for one ampulla uncovered at Laodicea on the Lycus, a limited number of Menas ampullae or its fragments attested in Anatolia and Istanbul were actually purchased by the faithful.

It is generally agreed that the Menas ampullae were mass-produced with molds at Saint Menas or Abu Mena, from the end of the fifth century A.D. in parallel with the construction of the pilgrimage center to the mid-seventh century. The ampulla with Saint Konon acquired from Egypt by the Berlin State Museums should have been similarly produced so as well.

Menas ampullae were decorated with depictions of Saint Konon when the secondary relics of Saint Konon, the second most important saint of Isauria, were brought to the Saint Menas (Abu Mena) pilgrimage center during the reign of Emperor Zeno. Menas ampullae depicting other saints in addition to Saint Konon should be considered important evidence reflecting the exchange of saints' relics between regions and pilgrimage centers in the Early Christian/Byzantine period.

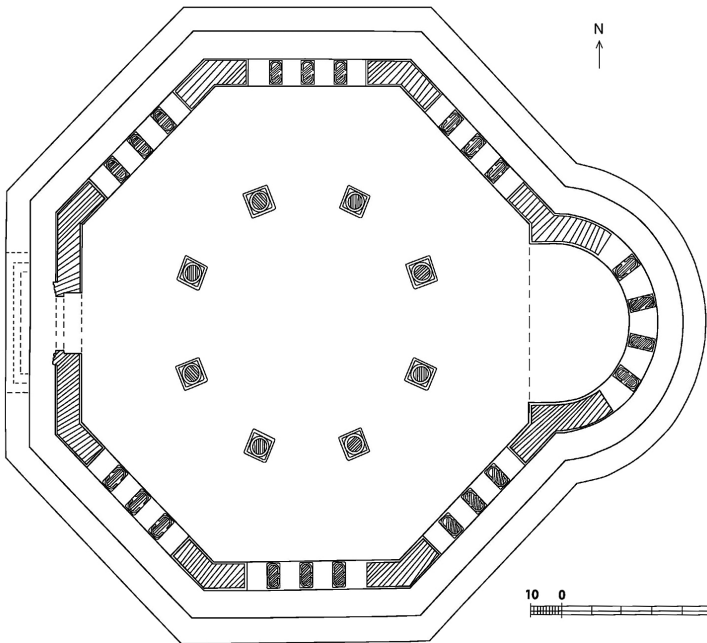
Res. 1
Menas Ampullası'ndaki
Aziz Menas tasviri

Res. 2
Menas Ampullası'ndaki
Aziz Konon tasviri

Res. 3 Aziz Konon tasvirli Menas Ampullası'nın çizimi

Res. 4
Leontopolis
(Isaura Palaia)'deki
Aziz Konon Martyrionu
(Belke 1995, 829-830)

Res. 5 Adana Müzesi, Çırğa Rölikeri'ndeki Azize Thekla tasviri

Res. 6 Adana Müzesi, Çırğa Rölikeri'ndeki Aziz Konon tasviri